

- II. Assur-nászir-apli kálhú sztélenek részlete. A szimbólumok által megjelenített istenségek (balról jobbra): Istar/Esthajnalcsillag, Adad (Viharisten)/villámfűzér, Szín (Holdisten)/holdsarló, Samas (Napisten)/szárnyas napkorong és Assur/szarvkorona

11

AZ ÓKORI ASSZÍRIA NÉGY KÜLÖNLEGES TÁRGYTÍPUSA

Vér Ádám

Az ókori Asszír régészeti anyagában több olyan jellemző tárgytípus is megtalálható, ami más kultúrák emlékeiben nem, vagy nem ekkora hangsúllyal szerepel. Különlegességüket az adja, hogy ezek nem csupán komoly művészi-régészeti értékkel bíró tárgyak, de betekintést nyújtanak az asszír hatalmi-politikai gondolkodás, valamint a vallás és kultúra egyes mélyebb rétegeibe is. Érdeemes tehát ezeket egyenként áttekinteni, részletesen bemutatva egy-egy jellemző darabjukat is.

ORTOSZTÁT DOMBORMŰVEK (PALOTADOMBROMŰVEK)

A kifejezés maga a falak lábazatát borító faragott kőlapokat jelenti (a görög *ortho-* előtag itt „fel” jelentésben szerepel, a *hisztanai* ige pedig „állni”-t jelent, tehát „felállított” lenne talán a megfelelő fordítás, azaz „felállított kőlap”). A csapadék okozta erózió elkerülése végett a világon mindenhol népszerű megoldás a tégl- vagy vályogtégla falak külső lábazatát valamilyen, a víznek ellenálló anyaggal borítani. Ezt a legtöbb helyen még manapság is kőlapokkal oldják meg. Az így kapott lapos kőfelületek ugyanakkor kiváló teret nyújtanak különféle díszítések elhelyezésére, melyeket az ókori Keleten általában faragással és/vagy festéssel vittek fel a felületre. Asszíriában már I. Tukutlí-apil-Esarra (Kr. e. 1115–1077) assziri palotájából is ismerünk ortosztát töredékeket, ám ezeken még nem találunk képi ábrázolást, csupán ékírásos feliratokat. II. Assur-nászir-apli (Kr. e. 883–859) Kalhuban épített Északnyugati Palotájában viszont már teljes pompájában mutatkozik meg ez a művészeti ág, s inentől kezdve kivétel nélkül minden asszír palota és templom legjellemzőbb díszítményei lesznek ezek a domborművek, melyeken bár mára csak nyomokban található meg a festés, eredetileg színezettek voltak.

Az említett kalhúji Északnyugati Palotában azonban már nem csupán a külső lábazatokon található ortosztátok, hanem a fedett termek egy részében is. Sőt, az utolsóként megépített asszír királyi palotában (ez Assur-bán-apli [Kr. e. 668–631] Északi Palotája Ninivében, amely Kr. e. 643 körül épült) még az emeleti szobák-

II. Assur-nászir-apli sztéléje
Kalhuból, 294 cm magas és
mintegy 4 tonna tömegű
(London, British Museum)

Assur-ah-iddina (Kr. e. 680–669) Zincirli sztéléje (3,46×1,35 méter).
Az asszír király előtt két
legyőzött ellenfele térdel:
Abdi-milkutti, Szidón
királya és az Egyiptomot
újraegyesítő núbiai XXV.
dinasztia uralkodójának,
Taharkának fia,
Usankhuru (Berlin,
Pergamonmuseum)

ban is helyeztek el kisebb méretű domborműveket. A kalhúji palotában még csupán a trónteremben voltak csata- és ostromjelenetek, valamint az adóhozók érkezését és királyi vadászatokat ábrázoló alkotások, a palota többi termében többnyire különböző szárnyas keveréklények [lásd Kutiyfa Ákos *Apkalluk* című cikkét a jelen lapszámban – a szerk.] és az uralkodót különféle rituális cselekmények elvégzése közben ábrázoló domborművek voltak láthatók. A későbbi palotákban a domborművek aránya már inkább a harci jelenetek irányába tolódott el, azaz egyre több és részletesebb ostrom-, illetve csatajelenet került a falakra. [E lapszámban alább több ilyen jelenet – így Színhé-eriba Lákis-termének és Assur-bán-apli til-tubai csatajelenetének – részletes elemzése is olvasható – a szerk.]

SZTÉLÉK

Nagy hadjárataik során az asszír uralkodók birodalmuk politikai jelenlétének és területszerzésének jeleként különleges emlékművek sorát emelték, melyek zömében szabadon álló, kőből készült sztélék voltak. Ezek magassága 3,5–2 méter között változott, a kőtárgyak teteje pedig jellegzetes íves lezárással készült. Egy asszír királyi emlékmű alapvetően két fontos elemből állt: az asszír király képmásából – a kivétel nélkül rituális öltözetben megjelenített uralkodó ábrázolása igen egységes képet mutat valamennyi sztélén – és egy akkád nyelven ékírásos jelekkel írt királyfelirattól, amely a király

nevét és katonai hódításainak leírását tartalmazza. Jellemző továbbá, hogy a birodalmi panteon legnagyobb istenségeinek szimbólumai szintén szerepelnek a képmezőn. A sztéléket a városkapuktól kezdve, karsztforrások partjain át a hegyvidéki hágóókig számtalan különböző helyen állították fel (ezek az asszír világképben különleges jelentőségű, világok

◆ II. Sarrukín Kition sztéléje (Berlin, Pergamonmuseum)

közötti átjáróként jelentek meg), és a birodalom peremvidékén hatalmas földrajzi térségben helyezkedtek el. A fővárosoktól legtávolabb emelt ilyen emlékmű II. Sarrukín (Kr. e. 721–705) Ciprusról előkerült ún. Kition-sztéléje.

Máig több mint hetven ilyen emlékművet fedeztek fel – némelyiküket sajnos meglehetősen töredékes állapotban –, és legalább negyvenet említenek még az asszír fővárosokból (Assur, Kalhu, Horszábád és Ninive) származó királyfeliratok, illetve a birodalmi közigazgatás levelezése.

Ezek együttesen az ókori Kelet földrajzilag legkiterjedtebb, ugyanakkor ideológiailag legegységesebb műemléképítési programját képviselik. Az asszír királyok legalább kilenc nemzedéke folytatta az ilyen típusú emlékművek létrehozását, tudatosan reflektálva is elődeik műveire.

A királyokat ábrázoló asszír sztélék felavatásakor egy, az isteneket megjelenítő kultuszszobrokkal végzett „szájmegmosás” rituáléhoz hasonló ceremónia zajlott le, és ahogy az utóbbi azt a célt szolgálta, hogy az istenség elfogadván önnön ábrázolását beleköltözzön a szoborba, úgy az előbbi esetben az uralkodó személyének manifesztációjává vált lényegében ezáltal az emlékmű. (Egy ilyen rituálé ábrázolását örökítették meg a balawati kapupántokon is. – Lásd még alább.)

Az így létrejött képmás neve akkádul *šalmu* (ejtsd, *calmu*) volt, és a művészettörténész Zainab Bahrani így foglalja össze a koncepció jelentését: „A képmás nem a király természetes mása, hanem egy konvencionálisan kódolt, kulturálisan közvetített, idealizált ábrázolás, és ezért nem portré

◆ A balawati kapu rekonstrukciója (London, British Museum)

◆ Kapuőrző bikakolosszusok II. Sarrukín horszábádi palotájából (Párizs, Louvre)

a későbbi, nyugati értelemben (...) Míg a portré a valódi személy egyfajta másolata, addig a šalmu képes arra, hogy önálló entitássá, lényé váljon, nem pedig egy lény másolatává.”

A királyábrázolások e különös státusza lehetett az egyik indoka annak, hogy Ninive elpusztításakor (Kr. e. 612) az ostromlók különös gondot fordítottak rá, hogy az asszír királyok ábrázolásait tudatosan megcsonkítsák – a legjellemzőbb példa talán a ninivei Lákis-teremben a trónon ülő király fejének megrongálása [lásd még ugyanebben a számban Vér Ádám *Lákis ostroma* című cikkében – a szerk.].

KAPUŐRZŐ KOLOSSZUSOK

Az asszír művészet talán legemblematikusabb tárgyai a kapuőrző kolosszusok voltak. Ezek az emberfejú, szárnyas, általában bika- vagy oroslántestű alakok mindig párban álltak a királyi paloták fontosabb átjáróiban. A süvegükön található

◆ Királyi képmás felavatásának jelene III. Sulmánu-asarédu balawati kapupántján (London, British Museum)

14

szarvpárok a mezopotámiai művészi hagyományoknak megfelelően arra utalnak, hogy nem evilági lények tartották őket. Az asszír szövegek e lényeket *lamasszuk*nak hívják, és feladatuk a kapuk rituális védelme volt. A kolosszusokat általában egy kötömből faragták ki, tömegük akár a 30 tonnát is elérhette. A lábak kialakításánál arra törekedtek, hogy mind szemből, mind oldalról „tökéletes” képet mutassanak, amelynek köszönhetően a valóságban végül összesen öt lábbal ábrázolták őket. A lábak közötti térközbe rendszerint királyfeliratokat véstek.

KAPUPÁNTOK

Az asszír fővárosok (Assur, Kalhu, Horszábád és Ninive) elpusztításakor a királyi palotákat kivétel nélkül felgyújtották a támadók, így a monumentális átjárókat lezáró,

fából és fémpántokból készült kapukról a legtöbb esetben csupán az építési feliratok leírásai állnak rendelkezésünkre. Ugyanakkor szerencsére Balawatban (azaz az ókori Imgur-Enlilben) Mamu istenség egykori templomának feltárása során több kapu bronzpántja is viszonylag épségben került elő. (Az épületet elpusztító feltehetően alacsonyabb intenzitású tűzben a cédrusfa deszkák megsemmisültek, de az ezeket összefogó bronzpántok szerencsére nem.) A legjobb állapotban a III. Sulmánu-asarédu (Kr. e. 859–824) által emelt kapu pántjai maradtak meg, amelyeken úgynevezett trébeléses eljárással (azaz hideg domborítás-sal) a palotadomborművekről ismert királyi tematikákat (csata, ostrom, adóhozók, vadászat, királyi rituálék stb.) jelenítettek meg.

◆ A balawati kapupánt részlete. A felső regiszterben az asszír király külföldi adóhozókat fogad, az alsó regiszterben az uralkodó elé vezetik a megkötözött hadifoglyokat

